

Az egykori szegedi vár vízellátási rendszere a 18—19. században

A szerző levéltári források alapján ismerteti az egykori szegedi várnak 1804—1807 között felújított vízművét és vízvezeték-rendszert.

A régi szegedi várnak ma már alig vannak nyomai, miután az 1879-i árvíz utáni városrendezés kapcsán jórészt lebontották. A meghagyott kis kazamata-részletben múzeum van elhelyezve, az egykori vízi bástyatorony csonkja pedig műemlékként van részben helyreállítva.

A szegedi helytörténeti adatok szerint (*Csajkás, Kulinyi, Reizner, Cs. Sebestyén*)¹ a város mai vízellátási rendszere 1862-ben kezdett kiépülni. A korábbi időkre vonatkozólag csak *Reiznernél* találunk történelmi utalást arra, hogy a vár katonai objektumai az egyik bástyában épített kútból kapták vízellátásukat. A kútról magáról, vagy a vízvezetékéről többet nem ír. *Cs. Sebestyén* gondos részletességgel írta le a vár szerkezetét, ezen belül az ún. vízi torony méreteit, helyét és szerepét ismerteti, de a vízellátással nem foglalkozik. Arra hoz fel inkább bizonyítékokat, hogy a vízben álló DK-i bástyatorony, vagy vízi torony a középkori várak donjonjának felelt volna meg. Kutatásaim során a magyarországi katonai parancsnokság (General-Commando in Ungarn) 1783—1807 közötti anyagában érdekes adatokat találtam a vár vízellátásáról, amelyeket mint katonaegészségügyi kuriózumot érdemesnek tartok ismertetésre.

A levéltári forrásokból kitűnik, hogy a vízmű és vezetékek állapota, így a vár objektumainak vízellátása akadozott. A külső várban lévő kaszárnyába és a váron kívüli alsóvárosban fekvő katonakórházba az ivóvizet rabok vagy sáros időben lovak által vontatott kocsin, hordóban szállították, az eldugult vízvezetékek miatt. A vízszállítás a várkútból történt. A szegedi katonai parancsnokság 1783-ban felterjesztést küldött a Gen. Comm.-nak, amelyben a vízellátás fenntartási nehézségeit és költségét jelenti azzal, hogy vagy kútmestert állítsanak be, vagy pedig a vízszállításra biztosítsanak évi 150 Ft-ot. A vezetékes ellátás felújítását akkor még nem kérték³.

Találunk arra történő utalást, hogy 1760—1784 között nem túl nagy anyagi ráfordítással működtetni tudták a vízművet. A francia forradalom előtti években a vízmű üzemeltetése a különböző években 426—460 Ft-ot tett ki, amiből pl. a 80-as évek végén vízszállításra 150—200 Ft-ot fordítottak. A karbantartásra évente 70—80 Ft, a kút tisztítására kétvétenként 40 Ft esett. A magas vízszállítási költség is jelzi, hogy a vezetékekkel komoly bajok voltak, több helyen nem lehetett azokat

használni. A költségekről pontos adataink az 1790. évből származnak⁴. Az 1803-as adatok a napóleoni háborúk idejéből valók, amikor is a vízellátás biztosítása évente már 1500 Ft-ot jelentett. Ebben az évben indult meg, az Aradi Erődítési Parancsnokság közbejöttével, az újabb akció a vízmű és vezetékek felújítására⁵. A kérés az Udvari Haditanácshoz került, amely 1803. dec. 31-i rendeletével útbaindította *Allay* vízműmestert (Wasserwerkmeister), hogy a vár vízművét és a jórészt tönkrement vízvezetékrendszert vizsgálja felül. Az aradi, ill. a szegedi katonai parancsnokságnak mellé műszaki tisztet kellett kirendelni. A műszakiak jelentését és a felújításra vonatkozó javaslat haladéktalan felterjesztését kérte a Haditanács⁶.

Az 1804-ben készült terv szerint, a vár DK-i bástyájában lévő kanalas kutat kétaknás szivattyús kúttá kellett átalakítani; a használhatatlan régi téglavezetékek helyett pedig vascsöveket kellett lefektetni. Az Udvari Haditanács a tervet elfogadta és a felújításra 15 102 Ft-ot és 30 2/8-ad krajcárt engedélyezett⁷. A rendelkezés szerint az építkezéshez szükséges fát, vasat, rezet, ólmot az Aradi Erődítési Parancsnokságnak Temesvárról kellett beszerezni és a helyszínre irányítani. A munkálatok 1805. szeptember 22-én indultak meg és 1806 végén fejeződtek be.

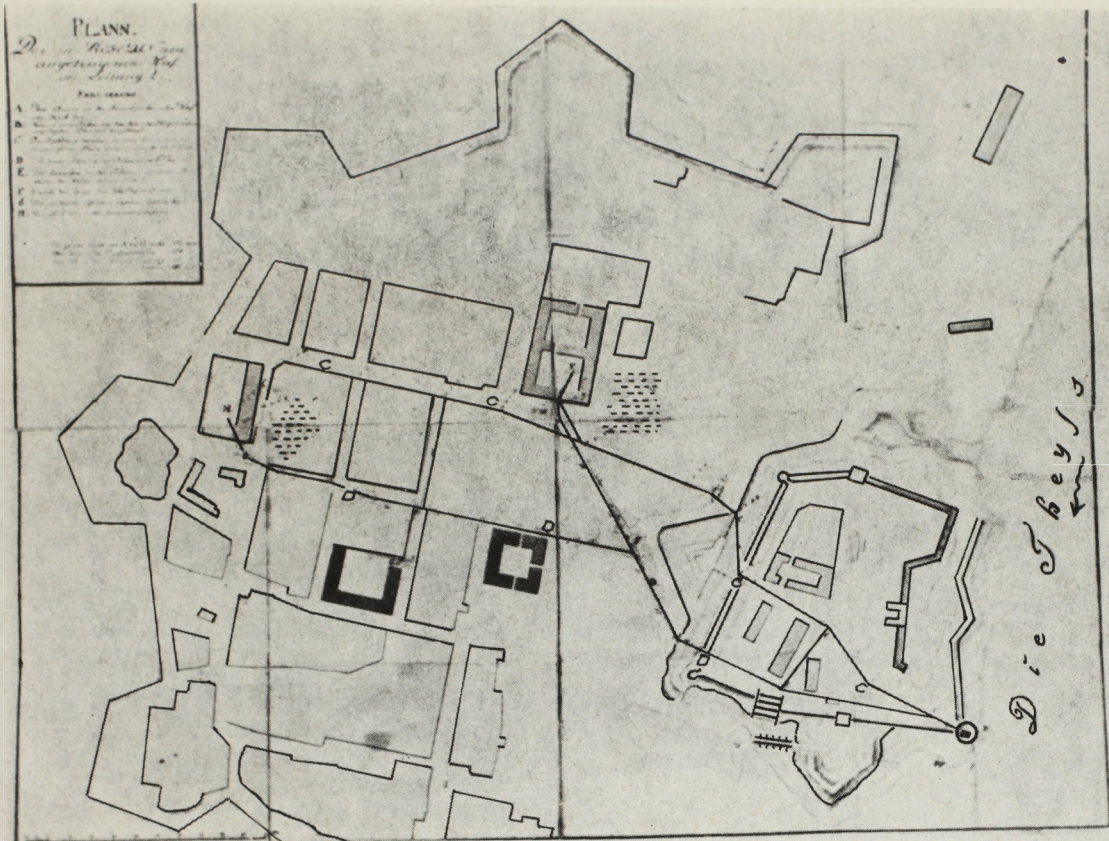
A különböző időkből kelt rendeletekben többször történik utalás arra, hogy a kifolyókat a külső vár polgári lakossága is használta. Talán ebben leri magyarázatát, hogy a kaszárnyánál és a gabonarakárnál voltak leginkább tönkremenve, eliszaposodva a vezetékek. Nyilván kocsival hajtott rá a lakosság. A várban II. József nagyobb börtönt hozatott létre, a külső várban pedig nagyobb számú katonaságot helyeztetett el. Ennek egyik jele volt, hogy közben külön tisztii szállót is építettek. Mindez a vízigény növekedésével járt, a vízmű pedig csak tovább romlott. A váron belül (Palánk) a lakosság is szaporodott, ezért úgy intézkedett a Haditanács, hogy a felújítandó régi, vagy esetleg egy újonnan létesítendő második kútból a lakosság csak akkor nyerhet vizet, ha a város a költségekhez hozzájárul. Ilyen értelemben utalta a kérdést az Udvari Tanács a legfőbb magyar polgári hatósághoz, a Magyar Kancelláriához.

Azzal a problémával, hogy — *Cs. Sebestyén* véleményének megfelelően — a Tiszába mélyedő nagy bástya azonosítható-e a középkori várak donjonjával, nem óhajtok foglalkozni. Abban minden szerző egyetért, hogy a vízi torony volt egyben a vízellátás központja, tehát „víztorony”-nak fogható fel. A kérdéses DK-i bástya 20,1 m-es átmérőjével valamennyi között a legnagyobb volt; a többi ugyanis 11,7—12,3 m átmérőjű volt. A vízi torony 14 m-rel emelkedett a várfal fölé.

Az 1804-ben és 1805-ben készült, eredetiben színes vázlat szerint a régi kővezeték a külső várkerületben a laktanyához és a gabonaraktárhoz volt kiépítve. Az 577,81 öl, azaz 1094,6 m hosszú vascső-vezeték új nyomvonalon fektették le (bécsi ölet 1,89648 m-rel számolva), de most már a tisztii szálló épületébe is vezettek egy leágazást. A régi és az új vezetékek elhelyeződését az eredeti tervrajzokról készített fényképen kiemelve mutatom be (C = régi, D = új). A külön és általam készített vázlatra *Cs. Sebestyén* adatai alapján rárajzoltam a város mai fő terének, a Széchenyi térnek a helyét.

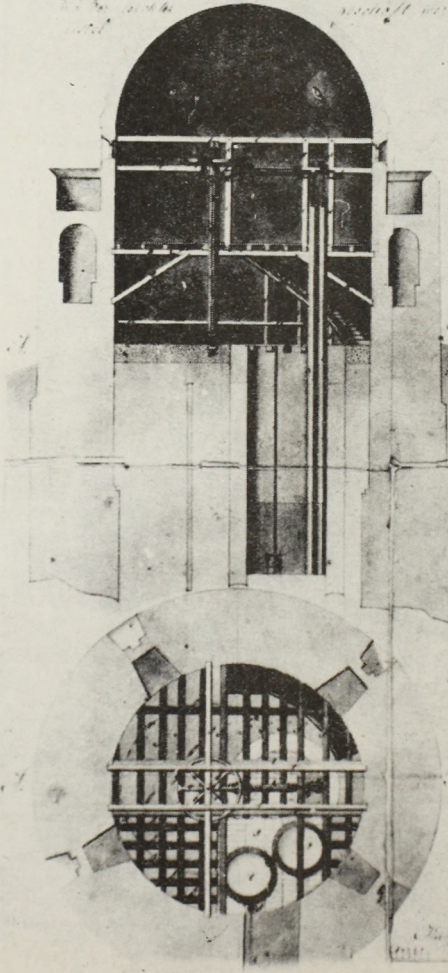
Közegészségügyi szempontból feltétlenül figyelemre méltó az egyik korabeli vázlaton található megjegyzés, amely szerint a toronyban elhelyezkedő kútba a Tiszából kavics- és homokrétegen átszűrt víz jut (a mai „parti kutak” szerint). A szivattyúba még egy szivacs tömitést is helyeztek⁸.

A váréhoz hasonló hygiénés igény nem ismerhető fel az 1862-ben megindult városi vízszolgáltatásnál. Itt a Back-malom helyén lévő malomvízmű közvetlenül a Tiszából továbbította a vizet a városi vezetékbe. A víznyerés helye a volt várkúttól kb. 1 km-rel délebbre feküdt, így a vár és a Palánk városrész szennyvíze előbb folyt a Tiszába.

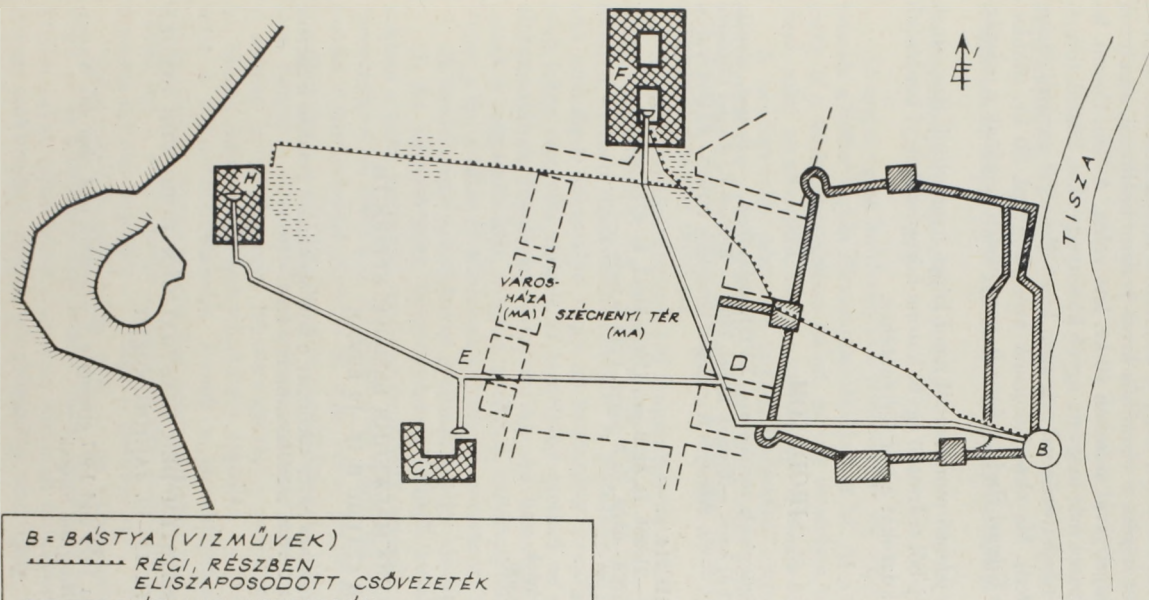
1. A szegedi vár részlete a régi (C) és az új (D) vízvezetékkel

Das Bild zeigt das Innere der Wasserkraftmaschine, die in der Mitte des Raumes steht. Die Maschine ist durch eine große, halbkugelförmige Kuppel geschützt, die von einem massiven Mauerwerk getragen wird. Die Kuppel ist durch eine Reihe von Stützen und Balken gestützt, die die Last auf den Boden übertragen. Die Maschine selbst besteht aus einer zentralen vertikalen Achse, die durch eine Reihe von horizontalen Wellen und Pleueln verbunden ist. Die Pleueln sind an den Pleueln der Pleueln befestigt, die wiederum an den Pleueln der Pleueln befestigt sind. Die Pleueln sind an den Pleueln der Pleueln befestigt, die wiederum an den Pleueln der Pleueln befestigt sind. Die Pleueln sind an den Pleueln der Pleueln befestigt, die wiederum an den Pleueln der Pleueln befestigt sind.

- Bezeichnung
1. Die Kuppel des Bauwerks
 2. Die Pleueln
 3. Die Pleueln
 4. Die Pleueln
 5. Die Pleueln des Bauwerks
 6. Die Pleueln
 7. Die Pleueln
 8. Die Pleueln
 9. Die Pleueln
 10. Die Pleueln
 11. Die Pleueln
 12. Die Pleueln
 13. Die Pleueln
 14. Die Pleueln
 15. Die Pleueln
 16. Die Pleueln
 17. Die Pleueln
 18. Die Pleueln
 19. Die Pleueln
 20. Die Pleueln
 21. Die Pleueln
 22. Die Pleueln
 23. Die Pleueln
 24. Die Pleueln
 25. Die Pleueln
 26. Die Pleueln
 27. Die Pleueln
 28. Die Pleueln
 29. Die Pleueln
 30. Die Pleueln
 31. Die Pleueln
 32. Die Pleueln
 33. Die Pleueln
 34. Die Pleueln
 35. Die Pleueln
 36. Die Pleueln
 37. Die Pleueln
 38. Die Pleueln
 39. Die Pleueln
 40. Die Pleueln
 41. Die Pleueln
 42. Die Pleueln
 43. Die Pleueln
 44. Die Pleueln
 45. Die Pleueln
 46. Die Pleueln
 47. Die Pleueln
 48. Die Pleueln
 49. Die Pleueln
 50. Die Pleueln

2. A központi vízmű hossz- és harántmetszete

B = BASTYA (VIZMŰVEK)
 - - - - - RÉGI, RÉSZBEN
 ELISZAPODOTT CSŐVEZETÉK
 = = = = = ÚJ VAS VIZVEZETÉK
 F = KATONAI RAKTÁR
 G = TISZTI SZÁLLÓ
 H = LAKTANYA
 MÉRET: B-H = 443 ÖL = 840,14 m } (EGY
 D-F = 104 ÖL = 197,23 m } BÉCSI ÖL =
 E-G = 30 ÖL = 56,89 m } 1,89648 MÉTER)

Saját vázlat a régi és az új vezetékek nyomvonalairól

A központi vízművet a 18. században rabok működtették, de a felújított kút már járgányos mechanikával emelte ki a vizet. Az eredeti tervben erre a célra egy számár volt beállítva, a vízhozam azonban nem volt kielégítő. Felterjesztésben kéri ezért 1807-ben az Udvari Haditanácsot, hogy a kútmester rendszerezése mellett, még néhány egyéb szükséglet között a vízműhöz lovat kellene beállítani, amelynek a napi tápja a számár 20 krajcárjával szemben 40 kr. lett volna. A Gen. Comm. leirata szerint a kútmester státusza már megvan, egyéb kicsinységekkel, köztük természetesen a magasabb lótap engedélyezésével már nem lehet öfenségét zavarni (Seine Majestät belästigen zu dürfen). Ma elsodálkozunk azon, hogy pl. 20 kr. többletkiadás engedélyezése már az Udvari Haditanácsnak, vagy netán magának a császárnak hatáskörébe tartozott⁹.

Történelmi kuriózumot jelentő munkából némi képet nyerhetünk Szegednek a 18—19. század forduló idejéből származó egyik katona-közegészségügyi kérdéséről és ezen keresztül kiegészítő adatokat a vár történetéhez.

IRODALOM

1. *Csajkás B.*: Szeged egészségügyének története a XVIII. században. — Szeged. Novák, 1944. — *Kulinyi Zs.*: Szeged új kora. — Szeged. Engel. 1901 — *Reizner J.*: Szeged története I—IV. — Szeged Városi Ny. — *Cs. Sebestyén K.*: Szeged középkori vára. — Szeged. Városi Ny. 1928. —
2. *Reizner J.*: Szeged... i. m. III/214. p. —
3. *HL. Gen. Comm. (GC)*. 1783—21/269. R. 6328. sz., 1790—21/47. R. 5717. sz.
4. *HL. GC*. 1783—21/269. R. 6328—6329., és 3. jegyz. 1790-es irata. —
5. *HL. GC*. 1807—1/1369. R. 6509. —
6. *HL. GC*. 1804—1/96. R. 102. —
7. *Uo.* 1/96. R. 7620. —
8. 5. sz. jegyz.: ide csatolt vázlatok. —
9. *HL. GC*. 1807—1/1369. R. 6509.

Такач Л., полковник м/с в отст.:

СИСТЕМА ВОДОСНАБЖЕНИЯ БЫВШЕЙ КРЕПОСТИ В СЕГЕДЕ В 18—19 ВЕКАХ

На основании архивных материалов автор сообщает о водопроводной станции и системе водопровода бывшей крепости в Сегеде, возобновленных в 1804—1807 гг.

Oberst Dr. L. Takáts a.D.

DAS WASSERVERSORGUNGSSYSTEM DER EINSTMALIGEN BURG VON SZEGED IM 18—19. JAHRHUNDERT

Man berichtet über das zwischen 1804 und 1807 erneuerte Wasserwerk und über das Wasserleitungssystem der einstmaligen Burg von Szeged.